

LUND UNIVERSITY

Introduktion

Steiner, Ann; Forslid, Torbjörn; Ohlsson, Anders; Lenemark, Christian; Helgason, Jon

Published in:
Litterära värdepraktiker

2017

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Steiner, A., Forslid, T., Ohlsson, A., Lenemark, C., & Helgason, J. (2017). Introduktion. I T. Forslid, J. Helgason, C. Lenemark, A. Ohlsson, & A. Steiner (Red.), *Litterära värdepraktiker: aktörer, rum, platser* (s. 9-26). Makadam förlag.

Total number of authors:
5

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

1. INTRODUKTION

Litteraturen intar en central plats i kulturen och samhället. Den är föremål för individers, institutioners och andra aktörers skilda värderingar. Denna värderingsprocess är komplex och det är en utmanande uppgift att beskriva och förstå den. I den här boken undersöker vi hur aktörer genom en rad värdepraktiker, på olika platser och i olika rum, både skapar och upprätthåller litteraturens värden.

Ett vanligt sätt att närma sig bokmarknaden är att betrakta den som bestående av en mängd aktörer som står i olika förhållanden till varandra. I 2012 års litteraturutredning används en linjär modell för att åskådliggöra hur böcker på sin väg från författare till läsare passerar agenter, förläggare, distributörer och detaljhandel.¹ Man kan i detta sammanhang tala om en bokkedja som också utgör ett slags ”värdekedja”, eftersom dess aktörer tillför ”ett visst värde i processen” genom sina olika värdepraktiker.² Ur ett förlagsperspektiv kan det handla om att besluta om vilket manus som ska ges ut och hur det senare ska säljas in till återförsäljare, ur ett bokhandelsperspektiv om vilka böcker som ska erbjudas till försäljning och hur dessa på bästa sätt ska exponeras. Även den enskilda läsaren kan ses som en viktig länk i denna värdekedja, både som konsument av böcker utgivna av förlaget och exponerade i bokhandeln och som en aktör vilken kan rekommendera och tipsa andra läsare om böcker som hon eller han läst.

Föreställningen om bokmarknaden som bestående av en lång rad aktörer som genom olika värdepraktiker adderar värde till en bok över tid fångar delar av men inte hela den problematik som vi vill uppmärksamma i denna bok. Istället för att betrakta bokmarknadens aktörer som förbundna med varandra genom en värdekedja vill vi här, med inspiration från bland andra Bruno Latour och den så kallade aktör-nätverksteorin, fokusera på hur dessa aktörer ingår i komplexa och dynamiska nätverk som inte nödvändigtvis följer en linjär logik. Snarare står aktörerna på dagens bokmarknad, eller kanske bättre, dagens litterära fält, i inbördes förbindelse. Aktörernas värdepraktiker påverkar varandra på olika sätt. Läsarens beslut rörande vilka böcker hon eller han väljer att köpa påverkar exempelvis direkt eller indirekt vilka böcker förlagen väljer att satsa på, hur böckerna marknadsförs i bokhandeln och så vidare.

Genom medieutvecklingen och särskilt de senaste decenniernas digitalisering av samhället och kulturen har antalet aktörer som kan blanda sig i den litterära värdediskussionen vuxit betydligt. Idag involverar den både gamla och nya aktörer. När det gäller de förstnämnda kan man, utöver de aktörer som beskrivs i litteraturutredningen och som främst är kommersiella, nämna olika slags institutionella aktörer vars verksamhet rör urval och värdering, som Svenska Akademien, Statens kulturråd, bibliotek, skolor och universitet. När det gäller nya aktörer är det framförallt tydligt hur uppkomsten av internet och etableringen av bloggar och sociala nätverkstjänster som Goodreads, som lanserades 2007 och som sedan dess fått ett stort genomslag internationellt, men även kommersiella aktörer som Amazon, gjort det möjligt för läsare i allmänhet att genom några enkla knapptryckningar göra sina röster hörda i värderingssammanhang.³ Ett annat exempel på hur digitaliseringen berett plats för nya värdeaktörer är den allt rikare floran av så kallade *booktubers* verksamma på YouTube.

Utöver att på dessa och andra sätt skapa utrymme för nya aktörer åskådliggör digitaliseringen rummets och platsens betydelse för värdeskapandet, ett faktum som vi tar fasta på i det

följande. De värdepraktiker som vi intresserar oss för är inte enbart kopplade till olika aktörer utan också till var dessa rent konkret befinner sig – om det rör sig om en fysisk eller en digital plats, till exempel en bokhandel eller en blogg. I kölvattnet efter upplevelseekonomins utbredning har det parallellt med medieutvecklingen, och delvis som ett resultat av den, vuxit fram en rad mer eller mindre storskaliga arrangemang med litteraturanknytning. Det handlar om bokmässor, litteraturkryssningar och litteraturfestivaler samt andra *mass reading events* av typen ”Stockholm läser” eller Malmö litteraturfestival.⁴ Sådana arrangemang har visat sig populära och de attraherar stora skaror besökare.

Litterära värdepraktiker är den andra större studien inom ramen för det av Riksbankens Jubileumsfond finansierade projektet ”Att förhandla litterärt värde”. Den första studien – *Höstens böcker. Litterära värdeförhandlingar 2013* – utkom 2015 och följde värdeförhandlingsprocessen kring tjugo skönlitterära verk som gavs ut hösten 2013. Båda dessa böcker kan relateras till det tilltagande intresse för litterärt värde och värdering som på senare tid varit märkbart inom litteraturvetenskapen.⁵ De utgår på ett teoretiskt plan från en konstruktivistisk syn på litterärt värde. Med utgångspunkt i Barbara Herrnstein Smiths teorier om litterärt värde betraktar vi värde som något som ”*alstras och upprätthålls*” fortlöpande av dessa i sig synnerligen evaluerande handlingar och aktiviteter.⁶ Litterärt värde är utifrån detta perspektiv inte en i litteraturen inneboende, essentiell egenskap som kan fixeras och naglas fast en gång för alla. Värde skapas och upprätthålls genom olika aktörers handlingar – genom det som ovan beskrivits som litterära värdepraktiker.

Höstens böcker och *Litterära värdepraktiker* delar samma teoretiska utgångspunkt men undersöker hur värde skapas på olika sätt. I den förra studien fokuserade vi på själva värderingsprocessen och dess logiker. Även i den här boken anlägger vi ett litteraturetnografiskt perspektiv och undersöker Bok- & Biblioteksmässan i Göteborg, bokhandlar i Malmö och Lund, en grupp storläsande kvinnor samt Umeå stads novellpris. Vi vill

beskriva och analysera hur olika aktörer på dagens bokmarknad, genom urvalsverksamhet och litterära värdepraktiker, gör värden. Vi vill också lyfta fram platsens och rummets betydelse för dessa praktiker. *Litterära värdepraktiker* gör inte anspråk på att ge en heltäckande bild av alla aktörer och alla platser och rum där värde görs. Däremot visar de fyra fallstudierna hur olika aktörers litterära värdepraktiker kan studeras.

Sydsvenskans bokcirkel

Ett exempel som åskådliggör litterära värdepraktiker med fokus på aktörer, platser och rum är den bokcirkel *Sydsvenskan* initierade hösten 2016. Den lanserades genom en helsidesannons i tidningen med rubriken ”Kärlek i det tjugoförsta århundradet”.⁷ Bokcirkeln är en sedan länge etablerad litterär och social samsvaroform, som även brukar kallas litteraturcirkel eller bokklubb. Den förknippas vanligtvis med privata nätverk och vänskapliga relationer mellan deltagarna. Genom *Sydsvenskans* initiativ gavs konceptet en annan utformning och inramning. Under fyra bokcirkelträffar, en filmvisning och ett Bokens Dag-besök erbjöds de presumtiva deltagarna, under ledning av Per Svensson, *senior columnist* på tidningen, att diskutera ”[t]inder och trassel, ensamhet och tvåsamhet, längtan och lycka” med utgångspunkt i fyra romaner. Dessa var Hjalmar Söderbergs *Den allvarsamma leken* från 1912, aktuell i en filmatiserad version regisserad av Pernilla August, samt tre svenska romaner utgivna under 2016: Therese Bohmans *Aftonland*, sedermera nominerad till årets Augustpris, Bengt Ohlssons *Drick värmen ur min hand* och Ebba Witt-Brattströms medialt uppmärksammade *Århundradets kärlekskrig*.

Sydsvenskan är, i likhet med dags- och kvällspressen överlag, en viktig institutionell aktör i den ständigt pågående förhandlingen om vilka litterära verk som kan anses värdefulla. Med bokcirkeln tillförde tidningen ytterligare en värdepraktik till sitt aktörskap, som främst tagit sig uttryck i recensioner och inter-

vjuer med författare. Nu erbjöd tidningen sina läsare en annan typ av upplevelse genom att agera i ett socialt, utåtriktat och personligt sammanhang. Genom namnet på bokcirkeln och valet att inleda med *Den allvarsamma leken* signalerade *Sydsvenskan* vilken typ av litteratur man betraktar som angelägen och värdefull. Cirkelns namn är i sig en allusion på den populära och mycket lästa diktsamlingen *Kärlek i tjugonde seklet* (1933) av Hjalmar Gullberg. Det rör sig om kvalitetslitteratur, men

inte av det exklusiva slag som appellerar till ett fåtal finsmakare. Böckerna är valda utifrån sin potential att beröra och engagera många läsare.

Om man ser själva annonsen för *Sydsvenskans* bokcirkel som ytterligare en av tidningens värdepraktiker är det tydligt att den lyfter fram fyra litterära värden. För det första accentueras *Den allvarsamma lekens* kunskapsvärde: än idag anses den erbjuda sina läsare insikter i och kunskap om kärlek och relationer. Bokcirkeldeltagarna utlovas därutöver en möjlighet att genom litteraturen få perspektiv på "samtidens relationsproblematik" och på sin egen situation. "Var kärlekslivet lugnare förr?" lyder en fråga som ska diskuteras. För det andra framhålls litteraturens känslomässiga värde. Läsarna förväntas ha ett starkt emotionellt utbyte av böckerna; det talas om "längtan och lycka". För det tredje betonar annonsen litteraturens sociala värde. Här

utlovas en givande social gemenskap som överskrider vad mer ordinära bokcirklar har att erbjuda. Under ”fyra exklusiva träffar” är det meningen att man ska diskutera böckerna samtidigt som man ”umgås, äter och dricker gott”. Vidare arrangeras gemensamma besök för cirkeldeltagarna, dels på bio för att se den aktuella filmatiseringen av *Den allvarsamma leken*, dels på Bokens Dag, där Ebba Witt-Brattströms medverkan utlovas.⁸

Deltagaravgiften på 2 495 kronor understryker, för det fjärde, att denna bokcirkel erbjuder något utöver det vanliga, inte minst tillgång till en viss typ av relativt exklusiv social samvaro. Denna avgift tydliggör även att ekonomi är en betydelsefull aspekt i värdering av litteratur. Litteraturens ekonomiska dimension upplevs ibland som besvärande inom det litterära fältet, men är likväl en förutsättning för dess existens. Författare måste kunna försörja sig, likaså förläggare och kritiker. Lanseringen av bokcirkeln kan stärka tidningens symboliska kapital och därigenom varumärke, vilket i förlängningen bidrar till att vidmakthålla medieföretagets ledande position i regionen. Till intrycket av exklusivitet bidrar också att cirkeln leds av Per Svensson, som inte bara är journalist på tidningen utan genom sin verksamhet som författare och tidigare kulturchef på *Expressen* också är en etablerad kultur- och mediepersonlighet.

Aktörer och värdeskapande praktiker

Den konstruktivistiska syn på litterärt värde som anläggs i denna bok accentuerar det faktum att värde görs i en performativ process. Det medför att aktörsfrågan, det vill säga vem det är som utför värdepraktikerna och tillmäter ett verk ett visst värde, blir viktig att undersöka. Enligt en vedertagen definition kan aktörer vara både personer och institutioner.⁹ Det kan röra sig om bokförlag, kultursidor i dags- och kvällspress, tidskrifter, tv-program som *Babel*, radioprogram som *Lundströms bokradio*, enskilda litteraturkritiker, bokbloggare eller medlemmarna i ett diskussionsforum på nätet, personal i bokaffärer, arrangörer av

litterära evenemang eller kulturpolitiska institutioner, likaväl som enskilda läsare.

I exemplet med *Sydsvenskans* bokcirkel är tidningen i sig en viktig institutionell aktör. Den är dock långt ifrån den enda aktör som aktualiseras i sammanhanget. Bokcirkelformatet sätter läsaren som aktör i centrum. Denna läsare kan antas tillhöra den kulturella formation som Beth Driscoll kallar ”the new literary middlebrow”: oftast en kvinna ur medelklassen som söker litterära upplevelser i skärningspunkten mellan hög- och lågkultur och som i stor utsträckning förlitar sig på olika slags kulturförmedlande instanser för att bli vägledd i det omfattande utbudet på dagens bokmarknad.¹⁰ Det är till henne som *Sydsvenskans* bokcirkel i första hand riktar sig eftersom hon representerar den största och mest aktiva läsargruppen. Ytterligare en aktörskategori är författarna till de böcker som bokcirkeln kretsar kring, i synnerhet Ebba Witt-Brattström som bokcirkeldeltagarna kommer att få se på scen under Bokens Dag.

I de följande fallstudierna utgår vi från bestämda aktörer på det litterära fältet. I flera fall tillämpar vi ett klassiskt aktörsbegrepp, men vi har också i olika grad och omfattning – särskilt i studien av Umeå stads novellpris – tagit fasta på den kritik och utmaning av detsamma som aktualiserats inom aktör-nätverkteorin, vanligen förkortad ANT. Denna teori utvecklades under 1980-talet av bland andra Bruno Latour och Michel Callon. Den har haft ett stort genomslag inom samhällsvetenskaperna och i viss mån inom kulturstudier och etnologi, men har inte i särskilt hög grad omsatts i en litteraturvetenskaplig kontext.¹¹ Utmärkande för ANT är att aktörsbegreppet inte begränsas till personer eller institutioner, utan vidgas till att även omfatta icke-mänskliga aktörer: föremål som en hammare, en lista eller en lapp kan under givna omständigheter betraktas som aktörer.¹² Enligt Latour bör de senare ses som aktörer då ”varje ting som faktiskt förändrar ett tillstånd genom att göra skillnad är en aktör”.¹³ Utifrån ett ANT-perspektiv kan till exempel de böcker som omnämns i *Sydsvenskans* annons eller som finns till försäljning i en bokhandel eller på bokmässgolvet ses som aktörer.

Likaså de föreställningar som knyts till dessa böcker, exempelvis genom genrebeteckningar och beskrivningar av innehåll.

En aspekt av ANT-perspektivet som mer eller mindre explicit finns med i fallstudierna är tanken om komplexa nätverk. I komplexa nätverk går inte aktörer – oavsett om de är mänskliga eller icke-mänskliga – att separera från varandra. De är inte att betrakta som isolerade öar, utan ska snarare förstås som delar av ett sammansatt och vittförgrenat nätverk som hela tiden skapas och återskapas genom aktörernas handlingar. Utan läsare, författare, bokcirkelledare, Söderbergs, Witt-Brattströms, Ohlssons och Bohmans romaner samt *Sydsvenskan* hade bokcirkeln aldrig blivit av. Var och en av dessa aktörer bidrar på sitt sätt till att skapa en händelse där slutresultatet är något annat än summan av delarna.

Värderingens platser och rum

Sydsvenskans bokcirkel är intressant också ur ett rums- och platsperspektiv, då den rent faktiskt äger rum på olika geografiska platser: kulturredaktionens lokaler, operan i Malmö och en av stadens biografier. Detta är inte några helt neutrala platser. Tvärtom är de förknippade med olika föreställningar om värde och värden. Det gäller för Malmö Opera och biografen, men också i hög grad för *Sydsvenskans* redaktionslokal. Den som väljer att gå med i bokcirkeln bjuds in ”bakom scenen” på tidningen, till platsen för dess kulturella värdeproduktion. Denna rumslighet påverkar även aktörerna på olika sätt. En aktör står för det första alltid i relation till andra aktörer, vilket understryks i aktör-nätverksteorin. För det andra är aktörernas agerande också beroende av de rum och platser där de befinner sig. Rummet och platsen sätter på ett konkret sätt upp ramarna för aktörernas värdepraktiker, inte minst genom att påverka deras räckvidd.

Den ökade medvetenheten om rumslighetens betydelse för sociala och kulturella processer har inneburit att man under de

senaste decennierna inom humanvetenskaperna talat om en rumslik vändning, *a spatial turn*. Liksom i diskussioner om andra vändningar kan man givetvis ifrågasätta om det varit fråga om en vändning. Under alla omständigheter har man kunnat iaktta ett ökande intresse för frågor om spatialitet, för de betydelse som rummet och platsen har för olika slags meningsskapande praktiker och processer.¹⁴

Fastän det i vardagligt tal förefaller lätt att avgöra vad som menas med begreppen rum och plats, har de i en humanistisk och samhällsvetenskaplig kontext visat sig vara notoriskt undandglidande. Beroende på vilken disciplin man utgår från har det utvecklats en mängd teoretiska perspektiv som definierat rum och plats på olika sätt.¹⁵ I stort går det att urskilja två läger: ett som ser rum och plats närmast som synonymmer, ett som framhåller hur de skiljer sig från varandra. Bland dem som menar att rum och plats betecknar olika saker är det vanligt att låta plats stå för en avgränsad fysisk lokalitet – en stad, ett hus, en park, ett torg – medan rum även inkluderar sociala aspekter och kulturella föreställningar knutna till denna plats.

De följande studiernas etnologiska ansatser, det faktum att deras grundläggande empiri är inhämtad genom fältarbete, accentuerar betydelsen av den fysiska platsen. Som Oscar Pripp och Magnus Öhlander konstaterar, har den fysiska platsen i en modern etnografisk tradition ”kommit att kvarstå som ett sätt att avgränsa och praktiskt genomföra ett fältarbete”.¹⁶ Det gäller i hög grad för våra undersökningar. Bokmässan och de bokhandlar som undersöks i boken är påtagliga exempel på platser i den fysiska bemärkelsen. Man kan som forskare röra sig i dem, man kan iaktta vad som sker i dem, identifiera olika aktörer och observera hur de (inter)agerar. I sig är de emellertid synnerligen komplexa genom att likt ryska dockor innehålla en mängd platser-i-platsen.

Den fysiska, geografiskt lokalisierbara och avgränsbara platsen är, vilket framgår av exemplet med *Sydsvenskans* bokcirkel, laddad med olika kulturella och sociala föreställningar och värden. För att teoretiskt närma sig dessa senare aspekter är Henri

Lefebvre och hans teori om rumslighet – formulerad i *La Production de l'espace* (1974) – en bra utgångspunkt.¹⁷ Tillsammans med Michel Foucault var Lefebvre den som framför andra lade grunden för det som senare kommit att kallas den rumsliga vändningen.¹⁸ Det Lefebvre tar spjörn mot är föreställningen om plats som något som ligger bortom representationerna av den, vilket tidigare varit en vanligt förekommande uppfattning inom den positivistiskt inriktade kulturgeografen. Han talar hellre om rum än om plats, och särskilt om olika slags rumsligheter. Det som utmärker dessa rumsligheter är att de inte existerar på förhand. Tvärtom är de skapade, eller, som det heter i titeln till Lefebvres bok, *producerade* av samhället och de aktörer som på olika sätt står i relation till dem. Operan, biografen, redaktionsrummet är utifrån detta perspektiv inte att betrakta som statiska, utan de görs och är i ständig tillblivelse och potentiellt sett öppna för förändring.

Utifrån sitt fenomenologiskt inspirerade perspektiv skiljer Lefebvre på tre olika slags rumsligheter: *perceived space*, *conceived space* och *lived space*.¹⁹ *Perceived space* utgör det rum som vi upplever och förnimmer med vår kropp och våra sinnen. Den fina arkitektoniska rymden i Malmö operahus, som har en av Nordens största salonger, eller mörkret och de bekväma fåtöljerna som återfinns på biografen, är konkreta fysiska aspekter som bidrar till upplevelsen av rummet. *Conceived space* utgörs av rummet såsom det representeras i bilder eller genom mentala föreställningar. Det är med andra ord ett slags tänkt eller föreställt rum som inte behöver ha en direkt koppling till det konkreta upplevda rummet, exempelvis föreställningarna om Malmö Opera som den fina kulturens högborg. *Lived space*, slutligen, är ett slags konglomerat av det upplevda och det föreställda rummet. Det är det rum som människor dagligen lever i, som präglas såväl av våra upplevelser som av våra föreställningar.²⁰

Lefebvres problematisering och differentiering av rumsbegreppet möjliggör en mer nyanserad diskussion av de värdeskapande praktiker som äger rum på de fysiska platser som de olika undersökningarna i denna bok täcker in. Ett rum som

Lefebvre av naturliga skäl inte tar upp – då hans bok skrevs på 1970-talet, långt före uppkomsten av internet och digitaliseringens genombrott – och som inte heller aktualiseras när det gäller *Sydsvenskans* bokcirkel, är vad som kallas det virtuella rummet: det slags rum som återfinns på internet och som utgörs av bloggar, hemsidor och forum för olika slags nätgemenskaper. Längre sågs detta rum som skilt från det fysiska rummet. Idag är det svårt att klart och distinkt peka ut var det fysiska respektive det virtuella rummets gränser går, då de ständigt skär in i varandra. Det virtuella rummet utgör därmed ytterligare ett lager av rumslighet som är viktigt att ta i beaktande när man undersöker hur olika aktörer gör värden på olika platser, i olika rum.

Värden och värdebegreppet

Litterärt värde är ett komplext begrepp, som vi i den tidigare studien *Höstens böcker* prövade att operationalisera, det vill säga göra praktiskt hanterbart för att beskriva de värden som tillskrevs ett antal nytugivna skönlitterära verk. Inspirerade av den australiensiske kulturekonomen David Throsby valde vi att differentiera värdebegreppet och urskilja olika värdekategorier. Throsbys syfte i studien *Economics and Culture* (2001) är att komplettera den syn på värde som råder inom det ekonomiska fältet avseende exempelvis konstverk, genom att understryka att verket vid sidan av sitt ekonomiska värde också representerar kulturella värden. Throsby skiljer därför inledningsvis på ekonomiskt och kulturellt värde. Ekonomiskt värde är hos Throsby ytterst att likställa med pris; enkelt uttryckt handlar det om vad en konsument är villig att betala för ett konstverk för att komma i åtnjutande av dess kulturella värde, det vill säga den kulturella upplevelse det kan tänkas ge. Kulturellt värde är dock långt ifrån ett enhetligt begrepp, varför Throsby arbetar med sex olika typer av kulturella värden.²¹

En sådan uppdelning av värdebegreppet är en viktig utgångspunkt i denna bok. I likhet med Throsby fokuserar vi på

kulturella värden och hur dessa kommer till uttryck på dagens bokmarknad. Samtidigt är de ekonomiska värdena en självklar del av ett samlat litterärt värdebegrepp. Totalt urskiljer vi fem övergripande värdekategorier: stil- och formvärden, kunskapsvärden, emotionella värden, sociala värden och ekonomiska värden. Dessa kan i sin tur rymma ytterligare värdeaspekter.

De flesta ansatser att definiera litterärt värde utgår från stil och form. Det rör sig om en historiskt väl förankrad värdekategori. Alltsedan romantiken knyts stil- och formvärden till aspekter som konstnärlig originalitet och föreställningar om skönhet, formfulländning och njutbarhet. De kopplas ofta till frågan om i vilken utsträckning den värderade texten gör motstånd och kräver ett mer omfattande tolkningsarbete av läsaren. I en klassisk teoretisk text, *Aesthetics. Problems in the Philosophy of Criticism* (1958), formulerade Monroe C. Beardsley litterärt värde i termer av enhet, komplexitet och intensitet.²² I litteraturpolitiska sammanhang har man bland annat definierat värde utifrån begrepp som originalitet, förnyelse, självständighet, gestaltning och förmåga att överskrida genreförväntningar.²³ Liknande värdeord – ”autentisk, förtäta, tänkvärd, fångslande, berörande, lyhörd, originell” – förekommer i samtida svenska recensioner.²⁴ Dessa exempel visar att stil- och formvärden kan beskrivas på olika sätt och att de i hög grad är historiskt betingade. För en aktör kan höga stil- och formvärden vara liktydigt med en komplex textstruktur och stort läsmotstånd. En annan värdesätter istället en välsmidd intrig som gör det svårt att lägga boken ifrån sig. De stil- och formkriterier som har premierats i 1900-talets modernistiska litteratursyn är helt andra än de som aktualiseras när det gäller exempelvis fantasy- eller deckargenrerna.

Även litteraturens kunskapsdimension är en central värdekategori. Ett grundläggande skäl för många att läsa litteratur är att den kan ge kunskap om och förståelse för såväl människan och det mänskliga som omvärlden. Denna föreställning om litteraturen som en väg till kunskap går tillbaka till antiken. Inte minst frågan hur väl litteraturen speglar och/eller representerar verkligheten har genom åren fungerat som ett viktigt

värdekriterium. Litteraturhistorien rymmer en stark mimesis-tradition, där ett litterärt verks förmåga att återge verkligheten har kopplats till kvalitet.²⁵ En aspekt av det som benämns kunskapsvärde handlar om litteraturens förmåga att ge inblick i historiska skeenden eller skildra en viss kulturell erfarenhet. En annan utgörs av litteraturens existentiella och etiska dimension: hur den ger läsaren kunskaper om och insikter i den mänskliga existensens villkor och olika moraliska frågeställningar.²⁶ Liksom vad gäller stil- och formkategorin finns det olika uppfattningar om vilket slags kunskap som ska betraktas som värdefull. Dessa uppfattningar är avhängiga sådant som ideal, tidsanda och historisk kontext men också mer specifika föreställningar om exempelvis kön, klass och etnicitet.

Kategorin emotionellt värde avser litteraturens förmåga att både förmedla och väcka känslor hos läsaren. Det rör sig om en värdekategori med tydlig historisk förankring. Välkända exempel är det antika katharsis-begreppet eller romantikens dyrkan av litteraturens expressiva kvaliteter. Emotionellt värde kan handla om såväl positiva som negativa känslor i ett brett register från beundran till avsky. Dessa kan ta sig rent kroppsliga uttryck, vilket läsare vittnar om i beskrivningar av allt från hjärtklappning, svettattacker och skratt till kalla kårar längs ryggraden. Som Rita Felski framhåller i *Uses of Literature* (2008) kan litteraturens känslomässiga dimensioner inte, som ofta görs, ensidigt tillskrivas den ”vanliga” läsaren. Även en objektiv, distanserad läsning är, menar hon, på olika sätt beroende av känslor såsom inlevelse och njutning.²⁷

Bakgrunden till det vi benämner litteraturens sociala värde är att läsning på ett grundläggande plan ingår i en social kontext och utgör en sociokulturell praktik. Läsning lär man sig i samspel med andra och det utgör en nödvändig kompetens i samhället. Det finns, som Elizabeth Long formulerar det, en ”social infrastructure of reading”.²⁸ Därför kan läsning inte lösgöras från de sociala sammanhang där den äger rum. Att läsa och tillägna sig litteratur kan ge en upplevelse av tillhörighet och social gemenskap med andra. Det är en viktig aspekt av socialt värde, likaså

att läsaren i fråga känner igen sig i det lästa, vilket tangerar både litteraturens kunskapsvärde och emotionella värde. Den som läser kan manifesteras sin solidaritet med en viss grupp läsare och därmed bli inkluderad i en större gemenskap. Eller omvänt: hon eller han kan genom sin läsning manifesteras sin unika identitet och personlighet i förhållande till andra. Både inkludering och exkludering är viktiga aspekter av litteraturens sociala värde.

Under arbetet med de fyra redovisade fallstudierna i denna bok framträdde efter hand det sociala värdet som en av de mest betydelsefulla värdekategorierna. Det har delvis att göra med att vi undersöker värdepraktiker som *omger* den litterära texten, inte texten som sådan. Men man kan också konstatera att litteraturens sociala dimension generellt är underkommunicerad i litteraturforskningen, där läsning ofta diskuteras med utgångspunkt i den individuella läsakten. Som våra studier visar är den sociala dimensionen inte bara en viktig komponent av läsakten i sig utan också av spridningen, förmedlingen och försäljningen av litteratur. Även den höga värderingen av litteraturläsning är socialt kodad.

Den ekonomiska dimensionen har traditionellt varit frånvarande i den litteraturvetenskapliga analysen – även om undantag finns. Om ekonomiskt värde tenderar att skymma det kulturella på ekonomins område, råder det omvända förhållandet i stort inom litteraturämnet. Därtill kommer att den ekonomiska dimensionen, i likhet med övriga värdekategorier, i sig rymmer en mängd olika aspekter och därför inte entydigt låter sig definieras. Ekonomiskt värde kan relateras till bokens pris i bokhandeln, det utrymme en viss titel ges på Bokmässan, den prissumma som följer med ett litterärt pris, försäljningsintäkter och -volym eller till samtliga dessa aspekter. Ett visst slags ekonomisk information är dessutom svår att få fram, exempelvis när det gäller försäljning och marknadsföring. Svårigheterna till trots är ekonomiskt värde en central dimension på dagens litterära fält, som alla aktörer måste förhålla sig till. Det framgår tydligt i våra fyra fallstudier.

Ett litteraturetnografiskt perspektiv

Vi har närmat oss frågan om hur olika aktörer gör värden på olika platser och i olika rum utifrån ett litteraturetnografiskt perspektiv. Liksom i *Höstens böcker* har vi genom etnografiskt fältarbete samlat in ett material som vi sedan har analyserat på olika sätt.

Inom etnologin är fältarbetet en av de vanligaste metoderna för att söka kunskap. Enligt Lars Kaijser är detta ett ”samlade begrepp för undersökningar vars främsta kännetecken är att de utförs i de sociala och fysiska miljöer där den verksamhet eller de aktiviteter som en forskare intresserar sig för äger rum”.²⁹ Det handlar med andra ord om att forskaren lämnar skrivbordet och ger sig ut i ”verkligheten” för att beskriva och undersöka denna, något som de flesta litteraturvetare som är skolade och verksamma inom en textcentrerad tradition kan uppleva som både ovant och främmande.

Det klassiska fältarbetet utfördes, som Lena Gemzöe påpekar i sin diskussion av etnografins traditioner, av en enskild forskare på en mindre och för forskaren obekant plats, där hon eller han gradvis gjorde sig förtrogen med en ny gemenskap eller ett nytt samhälle.³⁰ Idag omsätts denna metod mer vitt och brett i etnografiska studier av allt från synen på den samtida svenska monarkin till mjölkens roll i en globaliserad ekonomi, för att ta några exempel.³¹ I ett litteraturvetenskapligt sammanhang är fältarbetet som metod ännu inte särskilt vanligt förekommande. I ett vidare humanistiskt sammanhang kan man emellertid skönja ett större intresse för att gå ut i fält.³²

Ur etnografisk synvinkel är, som redan konstaterats, plats ett nyckelbegrepp. Det är i hög grad platsen eller de studerade platserna som får bestämma fältarbetets gränser. Multilokala fältarbeten är vanliga idag; fältarbetet är då inte begränsat till en plats utan sker på en mängd olika platser som står i olika relationer till varandra.³³ I denna bok studeras både enskilda och multilokala platser och rum.

En vanligt förekommande metod inom etnografien, som vi

genomgående arbetat med i studien, är observation med olika grad av delaktighet.³⁴ Vi har på olika sätt iakttagit och observerat hur aktörer verksamma inom de platser och rum som vi intresserar oss för ägnar sig åt olika slags värdeskapande praktiker, men också hur dessa platser och rum utgör den omedelbara kontexten för dessa praktiker. Som metod har observation sina specifika utmaningar. Forskarens närvaro kan påverka resultatet av men även gränserna för observationen. Dokumentation kan ske under observationen, i direkt anslutning till den eller senare. Det finns för- och nackdelar med respektive förfarande och vi har genomgående använt flera olika metoder.

En annan metod inom etnografisk forskning som vi i olika utsträckning använt oss av är den kvalitativa intervjun. Istället för att på distans observera aktörernas agerande handlar det här om att erhålla kunskap genom att samtala med aktörerna själva och därmed få ett slags inifrånperspektiv på hur litterärt värde görs. Det är en metod som även används inom exempelvis litteratursociologisk och litteraturpedagogisk forskning.

Utöver platsspecifika observationer och kvalitativa intervjuer använder vi i de enskilda fallstudierna en rad andra metoder för att samla in material, exempelvis dokumentation genom fotografering och anteckningar, insamling av artiklar, annonser och broschyrer. Därtill kommer material från internet samt spontana samtal med aktörer vi mött på olika platser och i olika rum.

Disposition

Litterära värdepraktiker består av fyra fallstudier som alla beskriver och analyserar hur olika aktörer ägnar sig åt litterära värdepraktiker. Det andra kapitlet, som följer på introduktionen, tar sin utgångspunkt i de senaste decenniernas breda genomslag för litteraturrelaterade evenemang. I fokus står Bok- & Biblioteksmässan i Göteborg, som idag är Sveriges största kulturevenemang och norra Europas största bokmessa. Utifrån upppeade

fältarbeten under åren 2013–2015 visar kapitlet att Bokmässan utgör en viktig arena för värdeskapande och värdeförhandling som involverar centrala aktörer på det samtidslitterära fältet – företrädesvis förlag, författare och läsare i form av mässbesökare. Kapitlet inriktas på att analysera hur dessa aktörer å ena sidan gör värden på Bokmässan och å andra sidan tillskriver mässan som fenomen och händelse olika kulturella och ekonomiska värden. Särskilt framträdande är hur förlag, författare och besökare gång på gång, fast på olika sätt och av olika anledningar, accentuerar vad man anser är Bokmässans sociala värde.

I det tredje kapitlet står ett mer begränsat och avgränsat rum för böcker och litteratur i centrum, nämligen den fysiska bokhandeln. Kapitlet undersöker värderande handlingar i fyra bokhandlar i Malmö och Lund under 2015 och 2016. Undersökningen visar att dessa värdepraktiker är av olika slag. Det kan handla om visuell kommunikation i skyltfönstren, om hur man organiserar butiksrummet eller strukturerar sitt sortiment i olika genrer, men även om praktiker såsom topplistor och personalens rekommendationslappar. Att bokhandeln i sin verksamhet befinner sig i gränslandet mellan kultur och kommers är tydligt. Som en i grunden kommersiell verksamhet har bokhandeln uppenbara ekonomiska drivkrafter. Det är emellertid inget som framhävs i marknadsföringen och försäljningen av litteratur. Tvärtom ligger fokus här i stor utsträckning på litteraturens kulturella och sociala värden, på starka läsoplevelser och läsargemenskaper.

Det fjärde kapitlet bygger på intervjuer och kartlägger vad sju kvinnor som regelbundet ägnar sig åt läsning gör med litteratur mer än att de ständigt läser. Utgångspunkten är att behållningen av läsning inte inskränker sig till det utbyte man som enskild läsare har av själva boken. Enskilda litteraturläsare kan ingå i större eller mindre gemenskaper. Litteraturen och olika därmed förbundna praktiker – alltifrån informella diskussioner i lunchrummet på jobbet till mer eller mindre fast organiserade bokcirklar – möjliggör gemenskap. I kapitlet kartläggs hur litteraturläsning kommer in i informanternas liv och vilka an-

dra litteraturrelaterade aktiviteter läsningen ger upphov till. En viktig utgångspunkt är att enskilda läsare betraktas som aktiva, inte som passiva mottagare eller konsumenter (ett synsätt som varit förhärskande i synnerhet när det gäller kvinnors läsning av romaner och populärlitteratur). Genom att fokusera på läspraktiker – på vad undersökningens informanter i vid mening gör med litteraturen – blir det möjligt att få syn på och beskriva litteraturens sociala värden.

Det avslutande kapitlet beskriver, utifrån exemplet Umeå novellpris, de litterära och kulturella prisernas funktion i det litterära systemet. Detta novellpris instiftades 2007 och var mellan 2008 och 2014 ett årligt återkommande litteraturpris för noveller skrivna på svenska. Metodologiskt tar studien avstamp i aktör-nätverksteorin. Uppmärksamheten är riktad mot samspel och processer mellan aktörer vars inbördes relationer förstås som aktör-nätverk. Kapitlet följer Novellprisets instiftande och etablering för att på så vis analysera aktör-nätverkets tillkomst. Därutöver inbegriper kapitlet bland annat en diskussion av novellformatet och den litterära traditionen som aktörer, samt en diskussion av Novellprisets genomslag som värde- och konsekutionsinstans, bland annat utifrån dess betydelse för författar-etablering. Ytterst syftar kapitlet till att på ett generellt plan belysa den kulturella prestigeekonomins logik.

Sammantaget ringar de fyra fallstudierna in – och ger ny kunskap om – hur olika aktörer genom sina värderande handlingar skapar värden av skilda slag. Kapitlen synliggör också den avgörande betydelse som plats och rum har för litterära värdepraktiker.